

Utjecaj primarne obitelji na ljubavne veze adolescenata

Pavičić, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:868539>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Martina Pavičić

**UTJECAJ PRIMARNE OBITELJI NA ROMANTIČNE
VEZE ADOLESCENATA**

ZAVRŠNI RAD

prof. dr. sc. Ninoslava Pećnik

Zagreb, 2023.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Uloga primarne obitelji u razvoju adolescenta	2
2.1. <i>Emocionalni razvoj djeteta</i>	4
2.2. <i>Emocionalna inteligencija</i>	5
2.3. <i>Teorija socijalnog učenja o utjecaju obitelji na razvoj adolescenta</i>	7
2.4. <i>Teorija privrženosti o utjecaju obitelji na razvoj adolescenta</i>	8
3. Romantične veze adolescenata	11
3.1. <i>Utjecaj stila privrženosti na romantične veze adolescenata</i>	13
3.2. <i>Utjecaj romantičnih veza na razvoj adolescenata</i>	16
4. Utjecaj primarne obitelji na romantične veze adolescenata	17
4.1. <i>Utjecaj strukture primarne obitelji na romantične veze adolescenata</i>	19
4.2. <i>Utjecaj kvalitete odnosa roditelja na veze adolescenata</i>	20
4.3. <i>Utjecaj razvoda braka na romantične veze adolescenata</i>	22
5. Utjecaj primarne obitelji na seksualne odnose adolescenata	24
6. Međugeneracijski prijenos obrazaca ponašanja u partnerskim odnosima	25
6.1. <i>Međugeneracijski prijenos razvoda</i>	25
6.2. <i>Međugeneracijski prijenos sukoba i nasilja</i>	26
7. Strategije za nošenje s negativnim utjecajima obitelji	28
7.1. <i>Strategije za roditelje</i>	28
7.2. <i>Strategije za adolescente</i>	30
8. Zaključak	32
9. Literatura	34

Sažetak:

Obitelj ima važnu ulogu u emocionalnom, socijalnom i kognitivnom razvoju pojedinca. Prva skupina kojoj pripadamo, u kojoj učimo komunicirati i rješavati sukobe je upravo obitelj. Naučena ponašanja u djetinjstvu prenosimo na sve druge odnose u životu, pa tako i u romantične odnose. Dijete uči od roditelja te sa njima stvara povezanost. Vrsta privrženosti koje dijete razvije u ranoj dobi, utječe na njegovo ponašanje u drugim odnosima. Roditelji i sva događanja u obitelji utječu na stavove pojedinca o braku, obitelji i razvodu. Adolescencija je razdoblje upoznavanja i istraživanja svijeta. Adolescencija je razdoblje u kojem se osoba počinje zanimati za romantične veze i prvi put se povezuje s partnerom u romantičnom smislu. Adolescent naučena ponašanja u obitelji primjenjuje u romantičnim vezama, a romantična iskustva u adolescenciji imaju utjecaj na bliske odnose u odrasloj dobi.

Ključne riječi: romantične veze, adolescenti, obitelj, stil privrženosti

The impact of the primary family on adolescent romantic relationships

Abstract:

Family plays an important role in the emotional, social, and cognitive development of an individual. The first group we belong to, where we learn to communicate and resolve conflicts, is indeed the family. Behaviors learned in childhood are carried over into all other relationships in life, including romantic relationships. A child learns from their parents and forms attachments with them. The type of attachment a child develops at an early age influences their behavior in other relationships. Parents and all family events influence an individual's attitudes towards marriage, family, and divorce. Adolescence is a period of exploration and discovering the world. It is a time when a person becomes interested in romantic relationships and establishes their first romantic connection with a partner. An adolescent applies learned behaviors from the family in romantic relationships, and romantic experiences during adolescence have an impact on close relationships in adulthood.

Key words: romantic relationship, adolescent, family, attachment style

Izjava o izvornosti

Ja, Martina Pavičić pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor/ica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristio/-la drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Martina Pavičić, v.r.

Datum: 8. rujna 2023.

1. Uvod

Obitelj ima izrazito važnu ulogu u razvoju djeteta, a zdrav razvoj se postiže održavanjem snažnih afektivnih odnosa između članova obitelji. Svaka zajednica, pa tako i obitelj se suočava s različitim stresorima, a ishod stresnih situacija ovisi o usvojenim strategijama nošenja sa stresom, crtama ličnosti članova i sposobnosti ponovnog uspostavljanja ravnoteže. Ukoliko samo i jedan član ima razvijene vještine rješavanja sukoba i nošenja sa stresom, to će uvelike doprinijeti dinamici obiteljskih odnosa, tj. pomoći će pri održavanju cjelokupnog sustava (Cummings, Davies, Campbell, 2000. prema Wagner Jakab, 2008.).

Roditelji imaju dvojak utjecaj na razvoj djeteta, oni svojoj djeci prenose osobine putem gena i na njih utječu stvarajući im manje ili više poticajnu okolinu (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Stabilni bračni odnosi i kvalitetni odnosi na relaciji roditelj-dijete pozitivno utječu na razvoj djeteta (Heubusch, 1998.). Roditeljske interakcije su izuzetne važnosti, zato što upravo one mogu kompenzirati urođene afektivne poteškoće. Emocionalno poučavanje, kvalitetna interakcija između članova obitelji te između roditelja i djeteta i zdrave rasprave stvaraju podlogu za razvoj djetetovih emocija i oblikovanje njegove ličnosti (Arsenio, 2003., prema Vučenović, Takšić i Hajncl, 2014.). Djeca koja odrastaju u toksičnoj obiteljskoj okolini nailaze na probleme u komunikaciji i u izražavanju emocija, što im otežava sklapanje međuljudskih odnosa (Nikolić i sur., 1996.; Walsh, 1993.; Barker, 1992., prema Štalekar 2010.). Kako bi adolescenti ostvarili kvalitetne emotivne odnose, moraju znati konstruktivno rješavati sukobe, tj. biti sposobni pružati podršku, razumijevanje, postizati kompromise i rješavati probleme (Cummings, Davies i Campbell, 2001., prema Hare, Miga i Allen, 2009.).

Istraživanja koja se bave proučavanjem utjecaja odnosa roditelj-dijete na romantične veze adolescenata kao okvire istraživanja uzimaju teoriju socijalnog učenja i teoriju privrženosti. Prilikom istraživanja proučavaju različite dimenzije odnosa, uključujući stilove privrženosti, komunikaciju između roditelja i djeteta te roditeljski nadzor i postavljanje granica (Kan i sur., 2007.). Razvijeni stilovi privrženosti utječu na

kvalitetu romantičnog odnosa, njegovo trajanje, ali i očekivanja koje osobe imaju od partnera (Blažeka Kokorić i Gabrić, 2009.).

Cilj ovog rada je da se kroz pregled literature analizira kako različiti obrasci ponašanja u primarnoj obitelji adolescenta mogu utjecati na ponašanje adolescenta u partnerskim odnosima i na njegov stav prema partnerskim odnosima.

U prvom dijelu rada bit će razrađena uloga primarne obitelji u razvoju djeteta. U fokusu ovog poglavlja bit će emocionalan razvoj djeteta, a bit će govora i o emocionalnoj inteligenciji. Zatim će biti predstavljene dvije teorije, teorija socijalnog učenja i teorija privrženosti, kroz koje je moguće promatrati utjecaj odnosa roditelj-dijete na romantične veze adolescenata. Prije same razrade bit će pojašnjeni termini romantične veze i ljubavi i njihova važnost u adolescenciji. U središnjem dijelu razrađuju se različiti utjecaji primarne obitelji na romantične veze adolescenata. Bit će govora o odnosu roditelja, razvodu i strukturi obitelji i njihovom utjecaju na romantične veze u adolescenciji. Na kraju će biti govora o međugeneracijskom prijenosu obrazaca ponašanja u partnerskim odnosima te će biti predstavljene strategije za nošenje s negativnim utjecajima primarne obitelji na adolescente, ali i strategije za roditelje.

2. Uloga primarne obitelji u razvoju adolescenta

Obitelj je osnova na kojoj je društvo nastalo i povezuje ono biološko i društveno u svakom čovjeku (Janković 2004, prema Wagner Jakab, 2008.) Obitelj čine njezini članovi, ali ona nije samo zbroj članova, već zaseban entitet koji ima svoja pravila funkcioniranja (Janković, 2004., prema Wagner Jakab, 2008.). Obitelj i obiteljska atmosfera u kojoj dijete odrasta imaju izrazito važnu ulogu u formiranju osobe kroz djetinjstvo, pojedini članovi više ili manje utječu na ostale članove obitelji (Klarin, 2006., prema Wagner Jakab, 2008.).

Wagner Jakab (2008.) navodi da je apsurdna činjenica da ljudi niz godina ulažu u vlastito obrazovanje, kako bi stegli sposobnosti za obavljanje određenog posla, ali za ulogu roditelja ne postoji škola ni praksa, a ipak u obitelji stječemo neka temeljna

znanja, koja primjenjujemo kasnije u različitim segmentima života i u različitim odnosima.

Roditelji imaju dvojak utjecaj na razvoj djeteta, oni svojoj djeci prenose osobine putem gena i na njih utječu stvarajući im manje ili više poticajnu okolinu (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Dobra obiteljska ravnoteža i kohezija povezana je s dobrim razvojem osobnosti. Nasuprot navedenom nalaze se disfunkcionalne obitelji u kojima granice nisu jasno postavljene, postoje problemi u komunikaciji i izražavanju emocija. Pravila koja su postavljena su ili previše kruta ili ne postoje. Takve obitelji su nefleksibilne odnosno ne mijenjaju se u skladu s razvojnim potrebama i utjecajima iz okoline. Često se dijete dovodi u situaciju da odabire biti odan jednom roditelju. Spomenuti odnosi u obitelji imaju negativan učinak na samopoštovanje djeteta, na njegovu percepciju o svijetu i međuljudskim odnosima. (Nikolić i sur., 1996.; Walsh, 1993.; Barker, 1992., prema Štalekar 2010.) Stabilni bračni odnosi i kvalitetni odnosi na relaciji roditelj-dijete pozitivno utječu na razvoj djeteta, dok je toksična obiteljska okolina povezana s povećanom stopom sklapanja adolescentskih brakova, ali i stopom razvoda brakova (Heubusch, 1998.).

Istraživanja pokazuju da obiteljska okolina ne utječe na svu djecu u obitelji jednako, tj. na dijete ne utječu samo ponašanja roditelja koja su slična prema svojoj djeci, nego i ona ponašanja koja su jedinstvena za pojedino dijete (Feinberg, Hetherington, 2001., Tamrouti-Makkink, Semon Dubas, Gerris, Van Aken, 2004., prema Wagner Jakab, 2008.). Harris (1998, prema Svilar Blažinić, 2014.) navodi da roditelji imaju značajnu ulogu u socijalizaciji i razvoju djeteta, ali nisu oni jedini faktor socijalnog razvoja, na razvoj djece utječe i šira okolina. Važno je naglasiti da je odnos roditelja i djece uzajaman. Roditelji prilagođavaju ponašanje pojedinom djetetu, a i isti roditeljski postupci neće biti jednako interpretirani od strane različite djece (Maccobby, 2007.; Harris, 1998., prema Svilar Blažinić, 2014.). Dakle i djeca imaju jak utjecaj na obiteljski život, one su jedna od centripetalnih sila, zbog koje se partneri više predaju vezi i njezinom održavanju (Canary i Dainton, 2006; Lawrence, Rothman, Cobb, Rothman i Bradbury, 2008, prema). Unatoč toj činjenici Carter i McGoldrick (1998, prema Svilar Blažinić, 2014) navode da je zadovoljstvo brakom veće prije rođenja djece i nakon što djeca odrastu i odu iz obiteljskog doma.

Zdrava obitelj je sustav u kojem dijete dobiva potrebnu pažnju i podršku na putu do osamostaljenja te u kojoj roditelji pružaju zdravstvenu zaštitu i skrb djetetu. Uz navedeno je važno da roditelj postavlja granice i pravila, ali i da pruža emocionalnu toplinu djetetu. Nasuprot navedenom rizična obitelj je ona koja svojom strukturom i odnosima nepovoljno utječe na razvoj djeteta. Takve obitelji obilježene su postojanjem sukoba i agresije, a odnosi između članova su hladni (Gerard, Buehler, 1999. prema Čudina-Obradović i Obradović 2006.).

2.1.Emocionalni razvoj djeteta

U obiteljima u kojima su roditelji osjetljivi na potrebe i mogućnosti djeteta, djeca razvijaju emocionalnu sigurnost, socijalne kompetencije i nezavisnost (Cummings i Cummings, 2002, prema Svilar Blažinić, 2014.). Neosjetljivost na dječje potrebe, zanemarivanje i kažnjavanje ostavljaju trajne posljedice na djetetovo ponašanje (Belsky, 1984; Belsky i Rovine, 1990.; Vasta i sur., 2004., prema Svilar Blažinić, 2014).

Istraživanja pokazuju da nestabilno obiteljsko okruženje povezano s lošijim razvojnim ishodom adolescenata tj. negativno utječe na njihov socijalni, emocionalni i kognitivni razvoj (Cavanagh 2008; Cavanagh i Fomby, 2012.; Cavanagh, 2006.; Fomby i Sennot, 2013.; Heard, 2007., prema Halpern-Meekin i Turney, 2020.).

Dječaci imaju više problema s izražavanjem emocija, jer roditelji potiču susprezanje neugodnih emocija kod djece od najranije dobi, osobito kod dječaka. Upravo zbog navedene činjenice žene su emocionalno ekspresivnije (Tako Saarni, 1990., prema Vučenović, Takšić i Hajncl, 2014.).

Postoje minimalni uvjeti koji bi trebali biti zadovoljeni u djetetovom obiteljskom okruženju, kako bi se ono razvilo u emocionalno zdravu i društveno prilagođenu osobu. Neki od tih uvjeta su uspostava bliske i tople emocionalne veze sa skrbnikom, kroz koju će dijete učiti primjereno izražavati emocije te prepoznavati i svoje i tuđe emocije. U djetinjstvu dijete ima priliku učiti razliku između doživljaja emocije i same radnje, koja dolazi kao posljedica emocija (Izard, 2002., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Sposobnost upravlja emocijama je sposobnost pojedinca da ostane

otvoren prema osjećajima bez obzira bili oni ugodni ili neugodni. Roditelji i njihova interakcija s djetetom ima snažan utjecaj na razvijanje sposobnosti regulacije emocija. Od velike je važnosti da dijete u obiteljskoj okolini može razgovarati o svom emocionalnom stanju, jer tako djeca postaju uče konstruktivno rješavati sukobe i nositi se s neugodnim emocijama, što znači da manje pribjegavaju tjelesnom nasilju. (Vučenović, Takšić i Hajncl, 2014.). Također, Arsenio (2003., prema Vučenović, Takšić i Hajncl, 2014.) ukazuje na važnost roditeljskih reakcija, jer upravo one mogu kompenzirati urođene afektivne poteškoće. Emocionalno poučavanje, kvalitetna interakcija između članova obitelji te između roditelja i djeteta i zdrave rasprave stvaraju podlogu za razvoj djetetovih emocija i oblikovanje njegove ličnosti (Salovey, Mayer, Caruso, 2000.; Vučenović, 2009, prema Vučenović, Takšić i Hajncl, 2014.).

Emocionalne reakcije i vještine su dijelom urođene, ali uloga roditelja je velika i nezanemariva kada se govori o učenju o emocijama i razvijanju emocionalnih vještina. Stručnjaci pretpostavljaju da će dijete primjenjivati slična ponašanja koje iskazuju njegovi roditelji u svakodnevnim odnosima (Thompson, 1998.; Quam i Swingley, 2012., prema Vučenović, Takšić i Hajncl, 2014.).

Čudina-Obradović i Obradović (2006.) navode kako roditelji moraju imati razvijenu emocionalnu regulaciju i znati se suočavati sa svakodnevnim životnim preprekama, kako bi stvorili poticajno okruženje za zdrav emocionalni razvoj djeteta.

2.2.Emocionalna inteligencija

„Salovey i Mayer (1990) su emocionalnu inteligenciju odredili kao skup sposobnosti koje bi trebale doprinijeti točnijoj procjeni i izražavanju svojih emocija, te procjeni tuđih emocija i njihovoj upotrebi u motiviranju, planiranju i postignuću ciljeva tijekom života.“ (Vučenović, Takšić i Hajncl, 2014.:273). Znanje o emocijama ljudi stječu u raznim okruženjima, ali prvo učenje o emocijama započinje u najbližem okruženju, u obitelji. Kroz obiteljske interakcije djeca uče kako reagirati i kako se ponašati (Vučenović, Takšić i Hajncl, 2014.). Emocionalna inteligencija može doprinijeti boljem socijalnom funkcioniranju, a ljudi je grade tijekom cijeloga života (Vučenović, Takšić i Hajncl, 2014.).

Emocionalna inteligencija je u pozitivnoj korelaciji s roditeljskom toplinom odnosno podrškom, a negativno korelira sa socijalnom anksioznošću i depresijom. Nadalje pretjerana kontrola i zanemarivanje djeteta pogoduju različitim poteškoćama kod djece (Salovey, Mayer, Caruso, 2000.; Vučenović, 2009, prema Vučenović, Takšić i Hajncl, 2014.).

Razvoj emocionalne inteligencije povezan je s roditeljskim stilom odgoja. Autoritarni stil odgoja obilježen je izrazito niskim stupnjem emocionalnosti i visokim stupnjem kontrole. Shodno tome, autoritarni stil je najnepovoljniji za razvoj emocionalne inteligencije. Najpovoljniji roditeljski odgojni stil za razvoj emocionalne inteligencije je autoritativni, jer u njemu djeca dobivaju i dovoljnu količinu ljubavi i emocionalnosti, ali poznaju granice odnosno imaju granice i strukturu (Vučenović, 2009, prema Vučenović, Takšić i Hajncl, 2014.). Za razvoj emocionalne inteligencije bolje je biti strog i dosljedan, nego preblag u odgoju, upravo zato je autoritativni stil najpogodniji za učenje i razvoj emocionalnih sposobnosti. Djeca u obiteljima u kojima se potiskuju emocije i u kojima djeca procjenjuju roditelje kao emocionalno hladnije postižu više rezultate na dimenzijama kontrole, a niske rezultate na skalama emocionalne sposobnosti. Nadalje, u obiteljima u kojima postoje stroga pravila ponašanja i iznošenja emocija, djeca ne razviju osnove emocionalne inteligencije tj. ne znaju razaznati uzroke emocija kod sebe i kod drugih ljudi odnosno ne znaju primijetiti kada se emocije javljaju kao reakcija na osobno ponašanje, a kada se javljaju zbog drugih faktora (Herz i Gullone, 1999.; Thompson, 1998.; Vučenović, 2009., prema Vučenović, Takšić i Hajncl, 2014.).

Također postoji povezanost razvitka emocionalne inteligencije i stilova privrženosti. Kafetios (2004, prema Vučenović, Takšić i Hajncl, 2014.) navodi da stil privrženosti ne utječe na emocionalnu inteligenciju jednako u svakoj razvojnoj fazi te da djeca koja razviju siguran stil privrženosti, postižu veću emocionalnu inteligenciju.

Mladi koji imaju višu razinu emocionalne inteligencije bolje upravljaju svojim emocijama i ponašanjem, znatno su manje konfliktni odnosno imaju nižu razinu agresije i uspješnije rješavaju sukobe (Mayer, Caruso, Salovey i Sitarenios, 2001; Mayer, Caruso i Salovey, 2004, prema Vučenović, Takšić i Hajncl, 2014.).

2.3. Teorija socijalnog učenja o utjecaju obitelji na razvoj adolescenta

Istraživanja koja se bave proučavanjem utjecaja odnosa roditelj-dijete na romantične veze adolescenata kao okvir istraživanja uzimaju teoriju socijalnog učenja. Prilikom istraživanja proučavaju različite dimenzije odnosa, uključujući komunikaciju između roditelja i djeteta te roditeljski nadzor i postavljanje granica (Kan i sur., 2007.).

Teorije socijalizacije nalažu da djeca uče, u kontekstu svojih iskustava s roditeljima, kako se ponašati u odnosima s drugima. Na taj način, odnos roditelj-potomak utječe na interpersonalne vještine i ponašanja djece. Primjerice, očekuje se da toplina i kontrola roditelja pomažu djeci razviti kompetencije koje će im pomoći u uspješnim intimnim odnosima (Conger et al., 2000.; Gray i Steinberg, 1999., prema Kan i sur., 2007.).

Djeca se socijaliziraju i uče razne obrasce ponašanja kroz promatranje i imitiranje odraslih, koji se nalaze u njihovoj okolini. Prvi modeli od kojih djeca su upravo roditelji odnosno skrbnici (Bandura, 1977., prema Batinić, 2017.). Ako su djeca izložena roditeljskim sukobima, ona promatraju posljedice tih sukoba te ih pamte i prema njime grade sliku o sukobu u partnerskom odnosu. Bandura (1977. prema Batinić, 2017.) navodi da postoji razlika između usvajanja određenog ponašanja i izvršavanja istog. Izvršavanje ponašanja ovisi o potkrepljenjima tj. kaznama i nagradama, a usvajanje se odvija bez obzira na potkrepljenja. Utjecaj roditelja kao modela po kojem djeca uče je izrazito snažan, zato što posjeduju određenu moć i status i djeca su o njima ovisna (Bandura, 1977., prema Batinić, 2017.)

Teorija učenja roditelja stavlja u ulogu učitelja, a dijete u ulogu učenika. Djeca uče ponašanje od svojih roditelja, i ukoliko uče i usvajaju prihvatljive i poželjne oblike ponašanja, djeca se smatraju uspješno socijaliziranima. Ponašanja se usvajaju tako što roditelji poželjna ponašanja nagrađuju, a nepoželjna sankcioniraju (Klarin, Penezić i Šimić Šašić, 2014.).

Promatranjem roditelja u konfliktnim situacijama i načina na koji rješavaju probleme, mladi oblikuju vlastito konfliktno ponašanje u romantičnom odnosu. Osim što mladi uče od roditelja kako se ponašati u vezi, oni na temelju odnosa u obitelji stvaraju stavove prema braku i razvodu. Mladi koji imaju negativniji stav prema braku i

pozitivniji stav prema razvod, manje su predani svojim romantičnim odnosima te procjenjuju svoje odnose kao manje kvalitetne (Collins i sur., 2009.).

Teorija socijalnog učenja nalaže da djeca promatranjem modela uče određeno ponašanje, stoga mladi način na koji se ponašaju u romantičnim vezama, uče po modelu roditelja (Bandura, 1977., prema Collins i sur., 2009.). Upravo je odnos roditelja prvi oblik romantičnog odnosa kojem dijete svjedoči i ima znatan utjecaj na djetetovu percepciju romantičnih odnosa te pridonosi razvoju različitih vještina, koje će adolescent primjenjivati u romantičnoj vezi, poput vještine rješavanja sukoba (Hare, Miga i Allen, 2009.). Promatranjem roditelja u konfliktnim situacijama i načina na koji rješavaju probleme, mladi oblikuju vlastito konfliktno ponašanje u romantičnom odnosu (Collins i sur., 2009.). Osim što mladi uče od roditelja kako se ponašati u vezi, oni na temelju odnosa u obitelji stvaraju stavove prema braku i razvodu (Collins i sur., 2009.).

Međutim, teorija socijalnog učenja poprilično je štura, zanemaruje činjenicu da je obitelj dinamična struktura, u kojoj se odvijaju broje promjene i u kojoj postoje recipročni sustavi. Obitelj je sustav u kojem roditelj utječe na dijete, ali i u kojem dijete utječe na roditelja (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.).

2.4. Teorija privrženosti o utjecaju obitelji na razvoj adolescenta

Uz teoriju socijalnog učenja, teorija privrženosti također je korištena u brojnim istraživanjima kako bi se objasnio utjecaj odnosa između roditelja i djeteta na romantične veze adolescenata (Kan i sur., 2007.).

Način na koji ljudi biraju partnere predodređen je različitim nesvjesnim mehanizmima. (Štalekar, 2010.). Želja za zasnivanje partnerskih odnosa proizlazi iz potrebe za bliskošću. Partnerski odnosi povezani su s ranijim emocionalnim iskustvima i primarnim objektima odnosa (Štalekar, 2010.).

Djeca su u međuovisnom odnosu s roditeljima od rođenja, a taj se odnos nastavlja i u adolescenciji. Međutim, u adolescenciji na većoj važnosti dobiva odnos s romantičnim partnerom. (Collins, 2003., prema Collins i sur., 2009.). Utjecaj međuovisnosti u

djetinjstvu i njegovo prenošenje u adolescenciju može se objasniti teorijom privrženosti. Ukoliko roditelji dobro brinu o djetetu i s njim stvore čvrstu i zdravu povezanost, u razdoblju adolescencije to dijete će se lakše prilagoditi promjenama koje to razdoblje donosi (Collins i sur., 2009.).

Klasifikacija stilova privrženosti, koja nastaje kombiniranjem stilova privrženosti, unutarnjih radnih mode i doživljaja sebe razlikuju se četiri vrste privrženosti: sigurna, zaokupljena, odbijajuća i plašljiva privrženost (Bartholomew i Horowitz, 1991., prema Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2006.). Osobe sa sigurnom privrženosti osjećaju se ugodno u bliskim odnosima, zato što imaju pozitivniji pogled na sebe i druge te lakše se emocionalno povezuju s partnerom. Imaju povjerenja u partnera odnosno ne boje se napuštanja. Osobe s odbacujućom privrženosti izgradile su pozitivan stav o sebi, ali negativan stav o drugima i zbog toga se teže oslanjaju na partnera, više teže jačanju samostalnosti. Zaokupljeno privrženi imaju negativan stav o sebi, a pozitivan stav o drugima, što rezultira visokoj razini ovisnosti u intimnim odnosima. Kada nisu u partnerskom odnosu, smatraju da nešto nije dobro, osjećaju se loše, a kada pronađu partnera često iskazuju ljubomoru i brinu o tome hoće li im trud i osjećaji biti uzvraćeni. Osobe s negativnim stavom prema sebi i drugima su plašljivo privrženi. Kada se nalaze u partnerskom odnosu izrazito su sumnjičavi i nepovjerljivi prema partneru, iako žele imati bliski odnos, teško im ga je izgraditi, jer nemaju povjerenja i boje se da će biti povrijeđeni. (Bartholomew i Horowitz, 1991., prema Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2006.).

Bowlby (1973, prema Klarin, Penezić i Šimić Šašić, 2014.) navodi da je potreba djeteta za emocionalnom povezanošću biološki uvjetovana, te izjednačuje potrebu za emocionalnim vezivanjem s potrebom za hranom i vodom. Teorija privrženosti objašnjava kako zapravo rani odnosi s primarnim skrbnikom i njegova kvalitetna briga o djetetu u dojenačkoj dobi, postavlja podlogu za kasnije funkcioniranje pojedinca i za razvoj njegovog stila privrženosti. (Bowlby, 1969., prema Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2006.). Kakav stil privrženosti će dijete razviti uvelike ovisi o ponašanju skrbnika, koji bi trebao potaknuti djetetov osjećaj sigurnosti i ljubav. Figura privrženosti je osoba s kojom se dijete emotivno povezalo, a ukoliko je razvijena kvalitetna veza, odnos privrženosti će biti prisutan i u odsustvu figure privrženosti (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2006.).

Kvaliteta odnosa roditelj-dijete odražava se na razvoj i kvalitetu odnosa izvan obitelji. Djeca i mladi koji razvijaju siguran stil privrženosti imaju veće samopoštovanje, a sva istraživanja naglašavaju važnost sigurne privrženosti za prilagodbu adolescenata (McCormick i Kennedy, 1994; Van Den Akker, Deković, Prinzie, 2010., prema Klarin, Penezić i Šimić Šašić, 2014.).

Bowlbyeva teorija privrženosti navodi da je privrženost važna komponenta svih odnosa u čovjekovom životu te određuje kvalitetu tih odnosa. Nadalje, navodi da radni modeli u djetinjstvu i rana iskustva privrženosti imaju dugoročne posljedice na oblikovanje očekivanja pojedinaca i kvalitete njegovih budućih odnosa (Bowlby, 1982, prema Blažeka Kokorić i Gabrić, 2009.). Radne modele čine osobna uvjerenja i očekivanja o tome kako će veza funkcionirati i što će od te veze dobiti. Očekivanja koja osoba postavlja, odražava se na njeno funkcioniranje u vezi. (Crowell, Fraley, i Shaver, 1999, prema Blažeka Kokorić i Gabrić, 2009.).

Teorija pretpostavlja da jednom razvijen stil privrženosti ostaje stabilan kroz cijeli život pojedinca, što znači da razvijena privrženost u djetinjstvu se prelijeva na emocionalne veze tijekom cijelog života, (Kamenov, Jelić i Lotar Rihtarić, 2014.; Klarin, Penezić i Šimić Šašić, 2014.). Točnije, formirani sustav privrženosti u djetinjstvu odražava na emocionalne veze ljudi tijekom cijelog života. Međutim, Ručević (2013.) navodi da u adolescenciji dolazi do kognitivnog, moralnog, afektivnog i socijalnog razvoja, stoga se pretpostavlja da u adolescenciji dolazi do redefiniranja i transformiranja razvijenog stila privrženosti, samo iskustvo privrženosti dobiva sasvim novu dimenziju. Bowlbyjeva teorija privrženosti nije ponudila objašnjenje kako se stilovi privrženosti razvijaju u određenim razvojnim etapama, stoga ni danas ne postoji jedinstvena konceptualizacija privrženosti u adolescenciji (Ručević, 2013.). Rezultati istraživanja Kamenov i Jelić (2003, prema Kamenov, Jelić i Lotar Rihtarić, 2014) nisu potvrdili pretpostavku teorije privrženosti da su stilovi privrženosti stabilni u različitim vrstama bliskih odnosa, odnosno rezultati pokazuju da stil privrženosti ovisi o odnosu u kojem se osoba nalazi.

Adolescenti koji su razvili sigurnu privrženost u primarnoj obitelji pokazuju da su emocionalno i socijalno zreliji, da imaju veći stupanj samokontrole i uspostavljaju kvalitetnije intimne odnose (Klarin, 2006., prema Ajduković, Kregar Orešković i

Laklija , 2006.). U istraživanju koje je provedeno na adolescentima utvrđeno je da je najviše adolescenata razvilo sigurnu privrženosti, a najmanje zaokupljenu (Ručević, 2013.).

Kriteriji za privrženost u odrasloj dobi su: potreba za bliskošću s objektom privrženosti pogotovo u stresnim situacijama, osjećaj sigurnosti koji proizlazi iz kontakta s objektom privrženosti i pojava osjećaja uznemirenosti i napetosti kada prijete odvajanje ili gubitak objekta privrženosti (Weiss, 1982, prema Kamenov, Jelić i Lotar Rihtarić, 2014.).

3. Romantične veze adolescenata

Jedna od temeljnih ljudskih potreba je potreba za pripadanjem i ljubavlju, kako bi ju ostvarili, mladi se upuštaju u bliske odnosno romantične odnose (Glasser, 1984.; Mackey i sur., 2004.; Čalić, 1995., prema Blažeka Kokorić i Gabrić, 2009.). Baumesiter i Leary (1995., prema Svilar Blažinić, 2014.) navode da je ta potreba gotovo univerzalna. Potreba za pripadanjem manifestira se kroz stvaranje različitih odnosa koji utječu na pojedinca, ali i oblikuju i cijelo društvo.

Ljubav, koja je sastavni dio romantičnih veza, je konstrukt koji je teško operacionalizirati, zato što se sastoji od različitih komponenti (Myers, 1993, prema Blažeka Kokorić i Gabrić, 2009.). Najpoznatija teorija, Sternbergova triangularna teorija ljubavi, nalaže da se ljubav sastoji od tri komponente: odanosti, bliskosti i strasti. Na temelju zastupljenih komponenti u određenom odnosu Sternberg razlikuje sedam vrsta romantičnih veza: zanesenost, prazna ljubav, svidanje, romantična ljubav, partnerska ljubav, luda ljubav i potpuna ljubav (Rijavec i Miljković, 2002., prema Blažeka Kokorić i Gabrić, 2009.).

Partnerski odnosi znatno su više od prijateljstva, iako imaju elemente prijateljstva, partnerski odnos obilježen je posebnom povezanošću dva bića (Obradović, Svilar Blažinić i Lukinac, 2012, prema Svilar Blažinić, 2014.) Čudina-Obradović i Obradović (2006.) razlikuju dvije vrste ljubavi prijateljsku i romantičnu tj. strastvenu. Hatfield i Walster (1987., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.) strastvenu

ljubav definiraju kao stanje žudnje za sjedinjenjem sa željenom osobom. Nasuprot tome postoji prijateljska ljubav, koja je definirana kao dubok osjećaj povezanosti s ljudima iz bliske okoline (Hatfield, 1988., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.).

Romantična veza je dobrovoljni odnos između dvije osobe, kojeg karakterizira iskazivanje emocija i postojanje ili iščekivanje seksualnih odnosa (Collins i sur., 2009.) Prije su se romantični odnosi u adolescenciji smatrali trivijalnom stvari, ali kroz godine je prepoznata njihova uloga u individualnom razvoju mladih (Collins, 2003.; Furman i Collins, 2008.; Furman i Shaffer, 2003., prema Collins i sur., 2009.).

Romantični tj. ljubavni odnosi dobivaju na važnosti prilikom ulaska u adolescenciju, a obrasci ponašanja u ljubavnim vezama u adolescenciji su osnova prema kojoj će pojedinci oblikovati odnose s partnerima u razdoblju odraslosti (Richards, Crowe, Larson i Swar, 1998.; Furman & Shaffer, 2003., prema Hare, Miga i Allen, 2009.).

Sve više adolescenata stupa u romantične odnose. Istraživanje koje je proveo Carver (2003., prema Collins i sur., 2009) polučilo je rezultate da 36% trinaestogodišnjaka, 53% petnaestogodišnjaka i 70% sedamnaestogodišnjaka izjavljuju da su u posljednjih 18 mjeseci imali „poseban“ romantičan odnos. Srednjoškolci ostvaruju najviše interakcija s romantičnim partnerom/icom, čak više nego s roditeljima i vršnjacima (Laursen i Williams 1997., prema Collins i sur., 2009.). Djeca su u međuovisnom odnosu s roditeljima od rođenja, a taj se odnos nastavlja i u adolescenciji, ali na većoj važnosti dobiva međuovisnost s romantičnim partnerom.(Collins, 2003., prema Collins i sur., 2009.). Utjecaj međuovisnosti u djetinjstvu i njegovo prenošenje u adolescenciju može se objasniti teorijom privrženosti. Ukoliko roditelji dobro brinu o djetetu i s njim stvore čvrstu i zdravu povezanost, u razdoblju adolescencije to dijete će se lakše prilagoditi promjenama koje to razdoblje donosi (Collins i sur., 2009.).

Kako bi adolescenti ostvarili kvalitetne emotivne odnose, moraju znati konstruktivno rješavati sukobe, tj. biti sposobni pružati podršku, razumijevanje, postizati kompromise i rješavati probleme (Cummings, Davies i Campbell, 2001., prema Hare, Miga i Allen, 2009.).

3.1. Utjecaj stila privrženosti na romantične veze adolescenata

Roditelji odnosno skrbnici su primarni izvori privrženosti, oni su ti koji brinu od djece i pružaju im toplinu i sigurnost, u kasnijim životnim razdobljima, roditelji i dalje ostaju važni članovi u sustavu privrženosti, ali primarno mjesto zauzimaju romantični partneri. Privrženost romantičnim partnerima se postepeno gradi, kao što se gradi i privrženost dojenčadi s primarnim skrbnikom (Hazan i Zeifman, 1994., prema Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2006.).

Hazan i Shaver (1987., prema Blažeka Kokorić i Gabrić, 2009.) konstruirali su poznatu klasifikaciju privrženosti u romantičnim vezama odraslih. Razlikuju: sigurnu, anksiozno-ambivalentnu i odbijajuću privrženost. Sigurna privržena osoba je osoba koja s povjerenjem ulazi u međuzavisni odnos i želi intimnost s partnerom, dok izbjegavajuće privržena osoba izbjegava svaki oblik bliskosti i nema povjerenja u partnera. Anksiozno-ambivalentno privrženi su osobe koje konstantno žele veću povezanost i intimnost s partnerom te je u stalnom strahu da će je partner napustiti (Ainsworth i sur., 1978., prema Blažeka Kokorić i Gabrić, 2009.).

U istraživanju koje je provedeno na adolescentima utvrđeno je najviše sigurne privrženosti, a najmanje zaokupljene. Također, dimenzija izbjegavanja pozitivno je povezana s otuđenosti, a negativno s komunikacijom i povjerenjem. Utvrđeno je da mladi koji imaju različite stilove privrženosti jednako percipiraju pojedine aspekte kvalitete odnosa s objektima privrženosti (Ručević, 2013.).

Postoje očigledne razlike između romantičnih veza osoba sa sigurnim i nesigurnim stilom privrženosti. Osobe biraju partnere koji svojim stilom privrženosti mogu potvrditi njihova uvjerenja i očekivanja ((Kirkpatrick i Davis, 1994.; Brennan i Shaver, 1995., prema Blažeka Kokorić i Gabrić, 2009.).

Razvijeni stilovi privrženosti utječu na kvalitetu romantičnog odnosa, njegovo trajanje, ali i očekivanja koje osobe imaju od partnera. Osobe s nesigurnim stilom privrženosti češće ulaze u konflikte s partnerom te će prije partneru pripisati događaje koje narušavaju povjerenje, nego one koji ga grade (Mikulincer, 1998.; Galo i Smith, 2001., prema Blažeka Kokorić i Gabrić, 2009.). Osobe s anksioznom i izbjegavajućom

privrženošću češće imaju prisutnu negativnu memoriju u svom radnom modelu (Kirkpatrick i Davis, 1994., prema Blažeka Kokorić i Gabrić, 2009.).

Kada je riječ o konfliktima, dokazano je da osobe sa sigurnom privrženošću, konflikt ne smatraju prijetnjom, jer se smatraju voljenima i imaju povjerenja u partnera, te lakše priznaju da postoji problem i lakše ga zajedno s partnerom rješavaju. Dok anksiozno-ambivalentno privrženi teže rješavaju nastali problem, jer im je prevelik fokus na održavanju romantične veze i na vlastitoj emocionalnoj sigurnosti. Izbjegavajuće privrženi su u sukobima neprijateljski raspoloženi, te su izrazito osjetljivi na odbijanje, stoga često izbjegavaju rješavanje problema (Hazan i Shaver, 1987, prema Blažeka Kokorić i Gabrić, 2009.).

Općenito je siguran stil privrženosti najpoželjniji oblik, pa se tako pokazuje i u romantičnim odnosima. Osobe koje su sigurno privržene puno više ulažu u izgradnju odnosa s partnerom, ali imaju i više očekivanja od samog partnera. Lakše izražavaju emocije, te kada su pod stresom spremniji su tražiti pomoć i podršku partnera (Simpson i sur., 1992.; Crowell, Fraley i Shaver, 1999, prema Blažeka Kokorić i Gabrić, 2009.). Nesigurno privržene osobe nemaju kapaciteta izražavati emocije niti tražiti pomoć i podršku od partnera u stresnim životnim razdobljima. Takve osobe su najčešće i u djetinjstvu izbjegavale emotivni kontakt sa svojim skrbnicima (Simpson i sur., 1992, prema Blažeka Kokorić i Gabrić, 2009.). Partneri koji traže stabilnu vezu, češće će tražiti partnera sa sigurnim stilom privrženosti, jer u procesu formiranja veze osobe sa sigurnim stilom privrženosti imaju optimistična očekivanja, imaju više povjerenja u partnera i pružaju mu podršku, dok osobe s nesigurnim stilom privrženosti imaju negativna očekivanja te disfunkcionalna uvjerenja, stoga će oni koji su razvili izbjegavajući stil privrženosti prilikom primanja i davanja podrške biti distancirani, a anksiozno privrženi bi mogli pretjerivati. S obzirom na navedene činjenice izbjegavajuće privrženi teže ostvaruju trajnije veze. (Shaver i Mikulincer, 2006, prema Kamenov, Jelić i Lotar Rihtarić, 2014). Kamenov i Grgičević (2006., prema Kamenov, Jelić i Lotar Rihtarić, 2014.) istraživanjem se dobile rezultat da osobe s anksioznom privrženošću imaju više disfunkcionalnih uvjerenja o ljubavnim vezama.

Osobe s visokim rezultatima na skali izbjegavajuće privrženosti u idealnoj vezi žele manje odanosti i intimnosti, te visokoizbjegavajući i visokoanksiozni sudionici istraživanja iskazivali su manje zadovoljstvo svojom trenutnom vezom i partnerom (Vujić, 2010., prema Kamenov, Jelić i Lotar Rihtarić, 2014.). Osobe s nesigurnim stilom privrženosti nezadovoljniji su i frustriraniji svojim odnosima i partnerima i skloniji su površnim i kratkim romantičnim vezama (Brennan i Shvaer, 1995., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Kamenov, Jelić i Lotar Rihtarić (2014) postavljaju pitanje ostvaruju li osobe sa sigurnom privrženošću veze s kvalitetnijim partnerima ili zapravo zbog svojih pozitivnih očekivanja, partnera percipiraju kao kvalitetnijeg.

Istraživanja pokazuju da romantični partneri koji imaju razvijen siguran stil privrženosti, lakše ulaze u intimne odnose te se lakše i brže emocionalno izlažu novom partneru (Hazan i Shaver, 1987., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.) Simon (1997, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.) navodi da upravo oni sa sigurnom privrženošću teže dužim i stabilnijim odnosima, te negativno percipiraju slobodnija seksualna ponašanja. Kamenov, Jelić i Lotar Rihtarić (2014) zaključuju da u jednoj mjeri stilovi privrženosti određuju kapacitet ljudi za formiranjem kvalitetnih ljubavnih odnosa.

Blažeka Kokorić i Gabrić (2009.) provele su istraživanje s ciljem utvrđivanja razlika iskustva u ljubavnim vezama studenata sa sigurnim i nesigurnim stilom privrženosti. U istraživanju je sudjelovalo 564 studenta, dobi između 21. i 27. godine života. 65% sudionika istraživanja ima razvije siguran stil privrženosti, 25% izbjegavajući i 9,9% anksiozni stil. Studenti sa sigurnom privrženošću imaju značajno dulje veze, u prosjeku oko 32 mjeseca, od studenata s nesigurnom privrženošću, 19,6 mjeseci. Utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika u duljini veza osoba s nesigurnim stilom privrženosti tj. kod osoba s izbjegavajućim i anksioznim stilom privrženosti.

Ispitalo se i zadovoljstvo ljubavnom vezom. Osobe sa sigurnom i anksioznom privrženošću najčešće su odgovarale da su jako zadovoljne svojim odnosom s partnerom, dok su ispitanici s izbjegavajućim stilom najčešće odgovarali da su zadovoljni vezom. 76% ispitanika izjasnilo se da se vidi u budućnosti s trenutnim partnerom, neovisno o stilu privrženosti. Sigurno privržene osobe imaju pozitivnija

iskustva u prijašnjim vezama, nego osobe s nesigurnim stilom privrženosti. Osobe s anksioznom i izbjegavajućom privrženosti češće imaju prisutnu negativnu memoriju u svom radnom modelu, te zbog toga imaju negativniji stav prema prošlim romantičnim odnosima (Kirkpatrick i Davis, 1994., prema Blažeka Kokorić i Gabrić, 2009.).

Istraživanje Stefanović i sur. (2009.) provedeno je na 220 adolescenata u Srbiji. Istraživalo se postoji li povezanost između tipova privrženosti i agresivnosti. Ono što se razlikuje od ostalih istraživanja je to što su u ovom istraživanju bili najzastupljenije osobe s odbijajućom privrženosti. Dokazana je statistički značajna negativna povezanost između sigurnog tipa privrženosti i agresivnosti, međutim nije pronađena pozitivna povezanost između nesigurno privrženih i agresivnosti. Osobe koje su razvile siguran stil privrženosti su sigurnije u sebe i imaju više povjerenja u druge, stoga je zato moguće da postoji negativna korelacija između agresivnosti i sigurne privrženosti. Sigurno privrženi imaju negativnu povezanost i s traženjem uzbuđenja, a upravo je adolescencija razdoblje traganja za novim iskustvima, kako bi izgradili svoj identitet. Stoga autori istraživanja postavljaju pitanje reagiraju li adolescenti sa sigurnom privrženosti sukladno izazovima koje to razdoblje donosi. Još jedan važan nalaz ovog istraživanja je to što je pronađena negativna korelacija između agresivnosti i pripadnosti adolescenata potpunoj obitelji, što pokazuje da je cjelovita obitelj zaštitni faktor (Stefanović i sur., 2009.).

Prema istraživanju Sanković (2005, prema Kamenov, Jelić i Lotar Rihtarić, 2014) sigurno privržene osobe percipiraju manje odbijajućih ponašanja roditelja od nesigurno privrženih. Stilovi privrženosti mladih su nestabilni i ovise od odnosa u kojem se nalaze, najstabilniji stil je sigurni stil privrženosti (Kamenov i Jelić, 2003, prema Kamenov, Jelić i Lotar Rihtarić, 2014). Nadalje Kamenov i Jelić (2003, prema Kamenov, Jelić i Lotar Rihtarić, 2014) navode da osobe koje imaju nesiguran stil privrženosti u romantičnim odnosima, kompenziraju to sigurnim stilom u drugim, manje ugrožavajućim odnosima.

3.2. Utjecaj romantičnih veza na razvoj adolescenata

Brojna istraživanja pokazuju da postoji povezanost između iskustva romantične veze u adolescenciji i individualnog razvoja adolescenta. Kroz romantične odnose adolescenti oblikuju vlastiti identitet, uče se prilagođavati promjenama u obiteljskim odnosima, unapređuju odnose s vršnjacima i razvijaju seksualnost. Nadalje, iskustvo romantičnog odnosa može determinirati uspjeh ili neuspjeh u školi i razvoj buduće karijere (Furman i Collins, 2008; Furman i Shaffer, 2003, prema Collins i sur., 2009.). Priroda i kvaliteta romantičnih iskustava povezane su sa samopoštovanjem, samopouzdanjem i socijalnom kompetencijom (Pearce i sur., 2002; Zimmer-Gembeck i sur., 2004., prema Collins i sur., 2009.).

Nekvalitetni romantični odnosi u adolescenciji povezani su s uporabom alkohola i droga, lošijim akademskim uspjehom i mentalnim zdravljem (Zimmer-Gembeck, 2004., prema Collins i sur., 2009.).

Dokazano je da su rana romantična iskustva povezana s kvalitetom romantičnih odnosa kasnije u životu što pokazuje i longitudinalno istraživanje koje su proveli Seiffge-Krenk i Lang (2002., prema Collins i sur., 2009.). Rezultati njihovog istraživanja ukazuju na značajnu pozitivnu povezanost između kvalitete romantičnih odnosa u srednjoj adolescenciji i predanosti u drugim vezama u odrasloj dobi. Welsh (2003., prema Collins i sur., 2009.) navodi da romantične veze adolescenata mogu doprinijeti zdravom individualnom razvoju, ali kod nekih može doći i do razvoja internaliziranih i eksternaliziranih problema.

Budući da romantični odnosi u adolescenciji utječu na dobrobit adolescenata, ali i na stabilnost i kvalitetu njihovih veza u budućnosti, važno je razumjeti kako obiteljska okolina utječe na romantične i seksualne veze adolescenata (Collins i sur., 2009.; Epstein i sur., 2018.; Heywood i sur., 2015.; Mnroe i sur., 1999., prema Halpern-Meekin i Turney, 2020.).

4. Utjecaj primarne obitelji na romantične veze adolescenata

Obitelj je znatno više od zbroya pojedinaca na jednom mjestu, to je prva skupina kojoj pripadamo i u kojoj dobivamo svoje prve uloge, učimo rješavati sukobe i komunicirati.

Obitelj je temeljna ljudska zajednica, koje je opstala unatoč brojnim promjenama u društvu (Svilar Blažinić, 2014.). Obitelj kontinuirano prolazi kroz različite promjene i faze, a jedna od najvulnerabilnijih faza je obitelj s adolescentom (Štalekar, 2010.).

Batinić (2019.) je provela istraživanje o utjecaju primarne obitelji na kvalitetu partnerskih odnosa potomaka. Utvrđena je povezanost između percepcije disfunkcionalnosti obitelji i samoučinkovitosti muškaraca u vezi, a što se muškarci osjećaju više samoučinkovitije, vezu percipiraju kao kvalitetniju. Nadalje, muškarci koji percipiraju odnose u obitelji kao disfunkcionalne, imaju slabije razvijene komunikacijske vještine u vezi. Kod žena nije pronađena korelacija, ali ukoliko je žena u intimnom odnosu s muškarcem, koji percipira odnose u obitelji kao visoko disfunkcionalne i to smanjuje njegovu samoeфикаsnost u vezi, dolazi do toga da žena percipira odnos kao manje kvalitetan.

U svom istraživanju Ćudina-Obradović i Obradović (1995.) dobili su rezultat da angažiran muž, koji prihvaća svoj dio obiteljskih obaveza i odgovornosti utječe na osjećaj emocionalne sigurnosti žene, što je povezano s pozitivnim angažmanom u odnosu na djecu. Nadalje, bračni sklad roditelja za djecu ima ulogu socijalne potpore, djeca osjećaju da su voljena i da je njihova zajednica čvrsta te socijalna potpora ima značajan utjecaj na emocionalnu prilagođenost (Estrada, 1987.; Dubow & Tisak, 1989.; DuBais et al., 1994., prema Ćudina-Obradović i Obradović, 1995.).

Kan i sur. (2009.) proveli su istraživanje o utjecaju odnosa roditelj-dijete i roditeljske uključenosti u romantični život adolescenata na romantična iskustva adolescenata. Provodili su intervjue s majkama, očevima i adolescentima iz 105 obitelji. Podaci ukazuju na to da su majke bile znatno više uključene u romantične veze adolescenata te su bile više podržavajuće, dok su očevi bili stroži. Postoje razlike i po spolu. Roditelji su bili stroži i manje podržavajući kada se radilo o uključivanju kćeri u romantične odnose u usporedbi uključivanja sinova. Roditelji koji su iskazivali više zabrinutosti kada se radilo o uključivanju njihovog djeteta u romantične odnose su ujedno bili i stroži roditelji. Stupanj roditeljske uključenosti u romantične veze adolescenata nije bio značajno povezan s romantičnim iskustvima adolescenata. Ukoliko su roditelji imali negativniji stav prema romantičnim vezama adolescenata, a pri tome su i odnosi između roditelja i djeteta narušeni, postoji veća šansa da će

kvaliteta romantičnog odnosa adolescenta biti niža, nego ako je odnos između roditelja i djeteta pozitivan, bez obzira na negativnije stavove roditelja prema romantičnom odnosu adolescenta. Točnije, veća kvaliteta odnosa roditelj-dijete ublažile je negativne učinke negativne uključenosti roditelja u veze adolescenata na kvalitetu njihovih romantičnih veza. Lošija kvaliteta odnosa roditelj-dijete imala je pozitivniji učinak na romantična iskustva adolescenata, ukoliko su roditelji dali djetetu više autonomije.

Nestabilno obiteljsko okruženje povezano je s kvalitetom ljubavnih veza adolescenata. utječe na dob stupanja u prve romantične i seksualne odnose, na stabilnost i kvalitetu tih odnosa. Nadalje, djeca koja odrastaju u nestabilnom obiteljskom okruženju češće doživljaju nasilje u intimnim vezama (Amato i Booth, 2001.; Amato i Patterson, 2017.;Cheshire, 2019; Cui, 2016.; Goldberg, 2019., prema Halpern-Meeekin i Turney, 2020.).

4.1. Utjecaj strukture primarne obitelji na romantične veze adolescenata

Obitelj se prema strukturi dijeli na jednoroditeljske i dvoroditeljske obitelji. Pojedini stručnjaci navode da su jednoroditeljske obitelji manje poticajne od dvoroditeljskih. Čimbenici koji doprinose negativnom utjecaju jednoroditeljskim obitelji su: ekonomski položaj, loš socijalni kontekst, stres zbog raspada obitelji i majčina psihološka dobrobit (Carlson, Corcoran, 2001., Čudina-Obradović i Obradović 2006.). U obiteljima u kojima su roditelji osjetljivi na potrebe i mogućnosti djeteta, djeca razvijaju emocionalnu sigurnost, socijalne kompetencije i nezavisnost (Cummings i Cummings, 2002, prema Svilar Blažinić, 2014.). Neosjetljivost na dječje potrebe, zanemarivanje i kažnjavanje ostavljaju trajne posljedice na djetetovo ponašanje (Belsky, 1984; Belsky i Rovine, 1990.; Vasta i sur., 2004., prema Svilar Blažinić, 2014). Iako je navedeno da sama struktura obitelji ne utječe nepovoljno na razvoj djeteta, ipak stručnjaci pretpostavljaju da je takav oblik obitelji manje poticajan za razvoj djeteta (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.) Postoje 4 čimbenika koja mogu dovesti do nepovoljnog utjecaja jednoroditeljske obitelji na razvoj djeteta, a to su: ekonomski položaj obitelji, manjkav socijalizacijski kontekst, stres zbog raspada obitelji i majčina psihološka adaptacija. Manjkav socijalizacijski kontekst označava

zapravo nepostojanje autoriteta. Slabiji socioekonomski status i manjak autoriteta su povezani s ranim upuštanjem u spolne odnose (Flick, 1986., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.).

Roditeljski ponašanje i odgojni stil iznjedrili su se kao važniji prediktori razvoja djece od same strukture obitelji, što implicira da se razvoj djece iz jednoroditeljskih ili rastavljenih obitelji neće razlikovati od djece iz potpunih obitelji (McFarlane, 1995., prema Svilar Blažinić, 2014.). Međutim, struktura obitelji važan je prediktor ranijeg stupanja u spolne odnose (Flewelling i Bauman, 1990.; Aneshensel i sur., 1999., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.).

4.2. Utjecaj kvalitete odnosa roditelja na veze adolescenata

Roditeljski odnosi su većinom prvi oblik romantičnih odnosa, kojima dijete svjedoči i imaju znatan utjecaj na djetetovu percepciju romantičnih odnosa te pridonose razvoju različitih vještina, koje će adolescent primjenjivati u romantičnoj vezi, poput vještine rješavanja sukoba (Hare, Miga i Allen, 2009.). Štalekar (2010., prema Nikolić S i sur., 1996.; Walsh, 1993.; Barker, 1992.) navodi da je osnovica zdrave i funkcionalne obitelji stabilan bračni odnos. U takvim obiteljima komunikacija je jasna, emocije se slobodno izražavaju, a sukobi se zajednički rješavaju. Način na koji se pristupa problemima u braku i kako se oni rješavaju utječe na kvalitetu bračnog odnosa, ali i na roditeljstvo. Stanje djece i njihov razvoj povezani s ponašanjem roditelja (Štalekar, 2010.).

Kvalitetni i dobri partnerski odnosi zasigurno djeluju pozitivno na razvoj djece i njihovu dobrobit, dok loši partnerski odnosi djeluju nepovoljno na dječji razvoj (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Osim što odnos roditelja utječe na dijete, svaki roditelj zasebno ima utjecaj na djetetovu dobrobit i razvoj. Međutim i svojom osobnošću dijete utječe na roditelje i na njihov odnos te može biti jedan od faktora promjene zadovoljstva bračnim ili partnerskim odnosom (Svilar Blažinić, 2014.).

Ukoliko djeca odrastaju u domu bez ljubavi i sigurnosti, u kojem nema zdrave komunikacije djeca češće imaju nedostatak samopouzdanja, niže samopoštovanje i

narušenu sliku o sebi. Nadalje, djeca koja prisustvuju agresivnim svađama roditelja, u kojima se koriste uvrede, često imaju problema prilikom komuniciranja s drugim ljudima (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.)

Halpern-Meehin i Turney (2020) provele su istraživanje u kojem su ispitivale kako na veze adolescenata utječu nestabilne romantične veze roditelja. U istraživanju se koristi izraz „parental relationship churning“, što označava nestabilnu vezu roditelja, koji su jedan period u zajednici, a drugi period vremena su u prekidu intimne veze, a ti periodi se izmjenjuju. Prilikom procjenjivanja adolescentskih veza, proučavali su jesu li stupali u romantične i seksualne odnose prije 15. godine života. Adolescenti koji su odrastali uz roditelje koji su imali nestabilan odnos procjenjuju svoje veze kao manje kvalitetne, češće doživljavaju nasilje u intimnom odnosu i češće stupaju u seksualne i romantične odnose prije 15. godine života, nego mladi čiji su roditelji u stabilnoj vezi. Nadalje, rezultati istraživanja pokazuju da adolescenti čiji su roditelji u „nestabilnoj vezi“ češće su počinitelji nasilja u intimnom odnosu, nego djeca čiji su se roditelji razveli.

Bračne napetosti se prelijevaju na odnose roditelja s djecom, iako nužno svjedočenje roditeljskim svađama, ne mora imati negativan utjecaj na socijalno-emocionalni razvoj djeteta (Almeida, Wethington i Chandler, 1999, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Djeca se mogu jako dobro nositi s roditeljskim sukobima, koje ne treba skrivati, ukoliko sukob završi dobrim rješenjem i pomirenjem. Nadalje, djeca iz takvih situacija mogu naučiti kako rješavati sukobe (Wilson i Gotman, 2002., prema Svilar Blažinić, 2014). Fuman i Collins (2008. prema Collins i sur., 2009.) navode da su bračni stresori i sukobi u obitelji povezani s rizikom ranog uključivanja u romantične veze, što je pak povezano s lošom individualnom prilagodbom.

Roditeljski sukobi i bračni nesklad zapravo indirektno utječu na romantične veze potomaka, zato što bračni stresori utječu na ponašanje roditelja prema djeci odnosno na brižno i uključeno roditeljstvo (Conger i sur., 2000.; Cui i Conger, 2008., prema Collins i sur., 2009.). Roditelji nakon međusobnih sukoba, započinju više negativnih emocionalnih interakcija s djecom, odnosno negativni odnosi između roditelja, mogu poticati negativne odnose na relaciji roditelj-dijete. Ukoliko roditeljski sukobi završavaju dogovorom i rješenjem, dijete dobiva primjer kvalitetnog načina rješavanja

sukoba (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Ukoliko su djeca nazočna destruktivnim oblicima roditeljskih sukoba, povećava se vjerojatnost pojave emocionalnih i psihičkih problema te problema u ponašanju (Davies i sur., 2002., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.).

Također i način na koji roditelji rješavaju sukobe u svom odnosu utječe na način rješavanja sukoba adolescenata s njihovim partnerima. Pasivno-agresivna komunikacija u kombinaciji s neusredotočenim roditeljstvom u korelaciji su s češćom pojavom agresivnog ponašanja u vezama adolescenata. Ukoliko je odnos roditelj-dijete obilježen visokim stupnjem negativne emocionalnosti, u romantičnim vezama adolescenata javljat će se problemi u komunikaciji i izražavanju emocija (Conger i sur., 2000.; Kim i sur, 2001., prema Collins i sur., 2009.).

Davies i sur. (2002., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.) navode da je djetetov osjećaj sigurnosti narušen, postojanjem mogućnosti razrušavanja obiteljske zajednice. Nesigurnost se javlja kao rezultat završavanja sukoba bez pomirbe i izražavanja snažnog bijesa prilikom svađa. Kako bi se umanjio osjećaj nesigurnosti kod djeteta, roditelji bi trebali stvoriti zdravo i poticajno okruženje za dijete. Čimbenici koji mogu umanjiti tu nesigurnost su zadovoljstvo roditelja brakom, kohezivnost obitelji i razvijena emocionalna regulacija roditelja (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.).

4.3. Utjecaj razvoda braka na romantične veze adolescenata

Nakon razvoda braka dolazi do promjene ponašanja kod djece. Kod 75% djece nakon razvoda braka roditelja javlja se strah od napuštanja, zabrinutost za roditelje, ali i zabrinutost zbog promjena koje im dolaze (promjena škole, doma) te se osjećaju rastrgnuto između roditelja (Wallerstein i Kelly su 1980., prema Čavarović Gabor, 2008.). Mnoga djeca i adolescenti imaju snažne reakcije na razvod roditelja, pogotovo ako je razvod popraćen burnim sukobom i smanjenim nadzorom nad djecom (Berk, 2008.). Razvod braka ostavlja kratkoročne i dugoročne posljedice na djecu, a težina posljedica povezana je s ponašanjem roditelja, ali i prijašnjim stanjem u obitelji (Berk, 2008.). Starija djeca mogu lakše razumjeti razlog rastave te zbog toga njihova bol

može biti manja, a čak kod pojedine djece razvod roditelja može biti poticaj za zrelije ponašanje i odluke (Hetherington, 1995.; Hetherington i Stanley-Hagan, 1999., Simons i Chao, 1996., prema Berk, 2008.).

Prilagodba djece na razvod ovisi o njihovoj dobi, ali i o koracima koji roditelji poduzmu kako bi ublažili posljedice razvoda (Amato, 2000., prema Čavarović Gabor, 2008.). Kako bi se djeca bolje prilagodila razvodu i kako bi on prošao sa što manje posljedica vrlo važno je djelotvorno roditeljstvo odnosno važno je da se roditelji dobro nose sa stresom te da štite dijete od sukoba (Amato i Gilberth, 1999., prema Berk, 2008.). Vrlo važno je da je i nakon razvoda otac uključen u život djece te zapravo uključenost oca može biti zaštitni čimbenik od nesretnih romantičnih veza i preuranjene spolne aktivnosti djevojčica, a kod dječaka je uključenost oca zaštitni čimbenik za cjelokupno psihičko zdravlje (Clark-Stewart i Hayward, 1996.; McLanahan, 1999., prema Berk, 2008.).

Cui i Fincham (2010.) proveli su istraživanje s ciljem ispitivanja utjecaja razvoda i bračnih sukoba roditelja na romantične veze adolescenata, točnije ispitivali su stav adolescenata prema braku i razvodu i njihovu predanost tj. odanost vlastitim romantičnim odnosima. Dobiveni su rezultati da je razvod roditelja povezan s većom vjerojatnošću sukoba u vezama adolescenata, dok bračni sukobi roditelja nisu povećavali rizik za sukob, a sam sukob je u korelaciji s padom kvalitete romantičnog odnosa. Točnije, adolescenti koji su prisustvovali sukobima roditelja, naučili su konstruktivno rješavati sukobe, što upućuje na to da imaju kvalitetnije romantične odnose.

Istraživanja pokazuju da je najizraženija posljedica razvoda braka, koja se može primijetiti na adolescentima, nisko samopoštovanje. Nadalje, javljaju se problemi u međuljudskim odnosima, osobito u odnosima u obitelji i s vršnjacima. Kod adolescenata tijekom tog stresnog perioda dolazi do promjene slike o sebi, ali o slike o obitelji (Lacković-Grgin, 2000.; Carr, 1999.; Winstock, Sherer i Enosh, 2004., prema Čavarović Gabor, 2008.).

Djeca razvedenih roditelja imaju negativniji stav prema braku i pozitivniji stav prema razvodu, stoga često kao rješenje bračnih problema vide razvod braka (Amato, 1996.; Axinn i Thornton, 1996.; Trent i South, 1992., prema Collins i sur., 2009.).

Longitudinalno istraživanje koje su proveli Amato i DeBoer (2001., prema Batinić, 2019.) ukazuje na to da djeca su razvedenih roditelja manje predani romantičnim odnosima i braku u kasnijoj životnoj dobi. Također i istraživanje koje su proveli Cui i Finchman (2010.) potvrđuje negativan utjecaj razvoda na romantične veze mladih. Istraživanje je provedeno na 522 studenta koji su za vrijeme istraživanja bili u heteroseksualnoj vezi. Rezultati pokazuju da je razvod roditelja utjecao na stvaranje negativnijeg stava prema braku i pozitivnijeg stava prema razvodu, što je povezano s manjom predanošću vezama u adolescenciji.

Mladi čiji su roditelji razvedeni imaju veći rizik za bračni nesklad i razvod, od mladih čiji su roditelji u skladnom braku (Amato, 1996; Amato & Booth, 1997., prema Collins i sur., 2009.). Djeca razvedenih roditelja imaju dvostruku veću šansu da njihov brak završi razvodom, a taj se rizik povećava ukoliko su roditelji oba partnera razvedeni. (Hetherington i Elmore, 2004., prema Batinić, 2019.).

5. Utjecaj primarne obitelji na seksualne odnose adolescenata

Scott i Johnson (1993., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.) navode da postoje tri faktora koji determiniraju rani početak seksualnih odnosa u adolescenciji. To su: osobine pojedinca, osobine obitelji i osobine društvenog okruženja. S obzirom na činjenicu da je fokus ovog rada utjecaj obitelji na romantične veze adolescenata podrobnije će biti obrađen faktor osobine obitelji. Roditeljsko ponašanje i odgojni stil su prediktori emocionalnog razvoja djece, a sama struktura obitelji (jednoroditeljske obitelji, razvedene obitelji) ne utječe na emocionalni razvoj djece (McFarlane, 1995., prema Svilar Blažinić, 2014.). Međutim, struktura obitelji važan je prediktor ranijeg stupanja u spolne odnose (Flewelling i Bauman, 1990.; Aneshensel i sur., 1999., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Nadalje, Hayes (1990., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.) navodi da je još jedan od prediktora preranog stupanja u spolne odnose je oponašanje roditelja, koji su prerano postali spolno aktivni. Zaštitni faktori za preranu spolnu aktivnost su roditeljska toplina i potpora i sličnost stavova djece i roditelja (Liebowitz, Castellano i Cuellar, 1999., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.).

Kaye i sur. (2009.) navode da odnos između roditelja i djece i kvaliteta braka roditelja mogu biti snažni prediktori prerane seksualne aktivnosti tj. seksualne aktivnosti prije 16. godine života. U istraživanju došli su do saznanja da postoji veća mogućnost ranog stupanja u seksualne odnose, ukoliko adolescent ima loš odnos s jednim ili oba roditelja, unatoč dobroj kvaliteti braka roditelja. Najveći rizik ranog stupanja u spolne odnose, je loš odnos s oba roditelja, koji imaju konfliktni brak. Dobivene su i razlike po spolu. Izgledi da adolescenti stupe u spolne odnose prije 16. godine života, nisu toliko povezani s kvalitetom odnosa s roditeljima niti kvalitetom njihovog braka, dok su izgledi za rano stupanje u spolne odnose za djevojke, koje navode da imaju lošiji odnos s roditeljima, koji imaju i loš bračni odnos, znatno viši. Utjecaj odnosa roditelja-dijete i bračne kvalitete roditelja na stupanje u spolne odnose nakon 18. godine života, značajno je manji od utjecaja za stupanje u spolne odnose prije 16. godine života. Prediktor stupanja u nezaštićene spolne odnose je loš odnos s oba roditelja, kvaliteta bračnog odnosa nema utjecaj na ovu česticu. Kaye i sur. (2009.) navode da je ipak značajniji prediktor ranog ulaska u seksualne odnose između roditelja i djeteta, nego bračna stabilnost roditelja.

Flick (1986., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.) navodi da je rano stupanje u spolne odnose povezano s nižim socioekonomskim statusom i smanjenim roditeljskim nadzorom, dok u istraživanju Kaye i sur. (2009.) nije vidljiva korelacija između socioekonomskog statusa i ranog stupanja u spolne odnose.

6. Međugeneracijski prijenos obrazaca ponašanja u partnerskim odnosima

6.1. Međugeneracijski prijenos razvoda

Amato i DeBoer (2001., prema Svilar Blažinić, 2014.) proveli su longitudinalno istraživanje u kojem su ispitali utjecaj razvoda roditelja na probleme u braku mladih. Rezultati pokazuju da djeca razvedenih roditelja manje su predani svojim brakovima i imaju negativniji stav prema braku. Nadalje, zbog rastave roditelja djeca su imala manje prilika učiti po modelu tj. učiti različite interpersonalne vještine, koje su neophodne u svakom odnosu, kao što su rješavanje sukoba, pružanje podrške i

postizanje kompromisa. Upravo zbog navedenog djeci razvedenih roditelja teže je ostvarivati dugotrajne intimne odnose.

Amato i Cheadle (2005., prema Batinić, 2019.) proveli su longitudinalno istraživanje u kojem ispitali utjecaj razvoda bake i djedova na nadolazeće generacije. Utvrđeno je da razvod braka u obitelji ima posljedice i na generacije koje nisu bile rođene za vrijeme procesa razvoda braka. Razvod koji se dogodio u prvoj generaciji ostavio je posljedice na treću generaciju. Neke od posljedica su češće bračne svađe, slabije obrazovanje i slabija povezanost s roditeljima. Karakteristike generacije dva koje su bile medijator su: bračno neslaganje, razvod i snažnije tenzije u ranom odnosu roditelj-dijete. Dokazana je povezanost između ranog ulaska u brak i vjerojatnosti razvoda. Što su parovi kasnije stupali u brak, vjerojatnost za razvod smanjivala se za 13%. Razlog za povećanje stope razvoda djece razvedenih roditelja krije se u utjecaju razvoda na interpersonalno ponašanje potomaka odnosno djeca razvedenih roditelja češće imaju stil ponašanja kojeg karakterizira ljubomora i ljutnja te nisu razvili potrebite komunikacijske vještine.

Međugeneracijski prijenos razvoda je pojava koja se odnosi na činjenicu da djeca razvedenih roditelja imaju dvostruku veću šansu da njihov brak završi razvodom, a taj se rizik povećava ukoliko su roditelji oba partnera razvedeni (Hetherington i Elmore, 2004., prema Batinić, 2019.).

6.2. Međugeneracijski prijenos sukoba i nasilja

Kokorić (2005., prema Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2006.) provela je istraživanje o međugeneracijskom prijenosu načina rješavanja partnerskih sukoba. Rezultati su pokazali da iskustva iz djetinjstva, osobito ona iz primarne obitelji imaju izrazito važnu ulogu u oblikovanju partnerskog odnosa, ali da o njima ovisi kvaliteta partnerskog odnosa u kasnijem životu.

Čudina-Obradović i Obradović (2006.) međugeneracijski prijenos nasilja definiraju kao: „sklonost pojedinca koji je odrastao u nasilničkoj obitelji i bio izložen nasilju među roditeljima da

Međugeneracijski prijenos nasilja je definiran kao sklonost pojedinca, koji je tijekom odrastanja živio u nasilničkom okruženju i bio izložen nasilju između roditelja, da

ponovi takvo ponašanje u svojim odnosima, odnosno prema svom partneru (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Međugeneracijski prijenos nasilja ima korijen u teoriji socijalnog učenja, zato što djeca opažaju nasilničko ponašanje u obitelji i između roditelja, i zatim ga oponašaju. Stvara se takozvani začarani krug nasilja, jer dijete u svojoj obitelji uči rješavati sukobe i naučeni model prenosi u svoju obitelj (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.).

Djeca koja su bila izložena roditeljskim sukobima i nasilju u obitelji, iskazivala su više nasilničkog ponašanja u odrasloj dobi, odnosno patila su od poremećaja u ponašanju u djetinjstvu. Stoga se nasilničko ponašanje u odrasloj dobi ne može izravno povezati s izloženošću obiteljskom nasilju, tj. postoji mogućnost da je uzrok nasilnog ponašanja u odrasloj dobi poremećaj ponašanja, koji se razvio u djetinjstvu (Ehrensaft i sur, 2003., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Johnson i Ferraro (2000., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.) navode da se zapravo kod jako malog postotka pojedinaca događa prijenos nasilja, tj. da su korelacije između izloženosti nasilničkom ponašanju roditelja i budućeg nasilničkog ponašanja prema partneru, zanemarive.

Različita istraživanja dokazala su korelaciju između kvalitete bračnih odnosa roditelja i razvoja stilova privrženosti te osjećaja sigurnosti djeteta (Hare, Miga i Allen, 2009.).

Hare, Miga i Allen (2009.) provodili su longitudinalno istraživanje u kojem je sudjelovalo 75 adolescenata. Adolescenti su prvo intervjuirani s roditeljima, a zatim 5 godina kasnije sa svojim romantičnim partnerima. Tijekom intervjuja na kojem su bili prisutni roditelji, roditeljima su se postavljala pitanja o agresiji u braku i bračnim konfliktima, a adolescenti su ispunjavali upitnik, kojim se procjenjivao njihov stil privrženosti. U intervjuu s romantičnim partnerima ispitivale su se dvije dimenzije: zadovoljstvo romantičnim odnosom i agresija u romantičnom odnosu. Cilj istraživanja bio je istražiti kako se agresivno ponašanje prenosi s generacije na generaciju i kako stil privrženosti na međugeneracijski prijenos. Rezultati su pokazali da postoji statistički značajan međugeneracijski prijenos agresivnog ponašanja u romantičnim vezama. Nadalje, kod osoba koje su razvile siguran stil privrženosti pokazala se manja vjerojatnost prijenosa agresivnog ponašanja u vlastite romantične odnose. Osobe s nesigurnim stilom privrženosti su sklonije prenošenju agresivnih obrazaca ponašanja.

Kim i sur. (2009.) proveli su istraživanje o utjecaju emocionalne disregulacije tj. nepostojanju sposobnosti upravljanja emocijama na međugeneracijski prijenos konflikata. Istraživanje je iznjedrilo rezultate o povezanosti emocionalne disregulacije i međugeneracijskog prijenos konflikata tj. ukoliko osobe nisu razvile sposobnost regulacije emocija, tu disfunkcionalnost prenose u romantičnu vezu.

Roditelji i njihova interakcija s djetetom ima snažan utjecaj na razvijanje sposobnosti regulacije emocija. Od velike je važnosti da dijete u obiteljskoj okolini može razgovarati o svom emocionalnom stanju, jer tako djeca postaju uče konstruktivno rješavati sukobe i nositi se s neugodnim emocijama, što znači da manje pribjegavaju tjelesnom nasilju. (Vučenović, Takšić i Hajncl, 2014.)

7. Strategije za nošenje s negativnim utjecajima obitelji

7.1. Strategije za roditelje

Transgeneracijska obiteljska terapija prepoznaje prenošenje problema u obitelji s jedne generacije na drugu. Bračni partneri trebali bi kroz proces osvijestiti, da je njihov odnos produkt onoga što u njega ulažu te da odnos prema partneru ovisi o odnosu kakav pojedinac ima prema sebi samome, a upravo taj odnos prema sebi samome determiniran je ranim emocionalnim iskustvima (Štalekar, 2010.). Pozitivna obiteljska atmosfera, povezanost članova i način i razina komunikacije među članovima obitelji, ali i u širem društvenom kontekstu može imati snažan utjecaj na razvoj ličnosti (Zloković, 2012.). Odnosi koje je dijete uspostavilo u obitelji predstavljaju model za uspostavljanje drugih međuljudskih odnosa kasnije u životu (Zloković, 2012.). Arsenio (2003., prema Vučenović, Takšić i Hajncl, 2014.) ukazuje na važnost roditeljskih reakcija, jer upravo one mogu kompenzirati urođene afektivne poteškoće. Emocionalno poučavanje, kvalitetna interakcija između članova obitelji te između roditelja i djeteta i zdrave rasprave stvaraju podlogu za razvoj djetetovih emocija i oblikovanje njegove ličnosti.

Adolescencija je specifično razdoblje u kojem roditelji mladima trebaju dati slobodu za eksperimentiranje, ali i treba i voditi i zaštititi od opasnih situacija. Upravo zbog

navedenog, roditeljima je teško održavati autoritativni odgojni stil (Berk, 2008.). Postoje različiti programi podrške roditeljstvu koji imaju za cilj smanjiti količinu roditeljskog stresa i ojačati roditeljske kompetencije i pozitivno ponašanje kako bi roditelji, putem korištenja formalne i neformalne podrške i ostalih resursa u zajednici, osigurali djetetu optimalne uvjete za razvoj njegovih potencijala i bili spremni odgovoriti na njegove razvojne potrebe (Chaffin i sur., 2001., prema Majdak i Kozjak, 2021.). Programi podrške roditeljstvu imaju za cilj pozitivno djelovati na djetetov razvoj unutar obitelji. Aktivnosti koje se provode su usmjerene na roditelje i njihovu interakciju s djetetom (Pećnik i Dobrotić, 2019.). Takve aktivnosti pruža širok raspon organizacija, prvenstveno udruge roditelja, ostale udruge civilnog društva te brojne javne ustanove (Pećnik i Dobrotić, 2019.).

Razvijeno je jako puno programa za podršku roditeljima mlađe djece s problemima u ponašanju, ali jako malo programa je orijentirano na izazove adolescencije s kojima se roditelji susreću (Chu i sur., 2015.). Iako postoje brojni pružatelji podrške roditeljstvu u Republici Hrvatskoj, većinom su to programi za roditelje djece predškolske dobi (Pećnik i Dobrotić, 2019.).

„Teen triple P- Positive Parenting Program“ je program koji se isključivo bavi roditeljima adolescenata, a nastao je modifikacijom Triple P programa koji je primarno uspostavljen za djecu mlađu od 12 godina (Ralph i Sanders., 2003., prema Chui i sur. 2015.). Program se temelji na postavkama teorije socijalnog učenja i nastoji utjecati na obiteljske rizične čimbenike te poticati razvoj zaštitnih čimbenika. Program poučava roditelje strategijama pregovaranja i suočavanja s izazovima koje donosi adolescencija. Triple P program se može provoditi u različitim oblicima od seminara u velikim grupama do individualnih programa (Ralph i Sanders., 2003., prema Chui i sur. 2015.). Triple P program sastoji se od 5 razina. Prva razina programa sastoji se od komunikacijske kampanje tj. podizanja svijesti o roditeljstvu putem različitih medija. Razina 2 se odnosi na jednokratne intervencije kroz koje se pomaže roditeljima koji se dobro snalaze u roditeljstvu, ali imaju određene brige oko ponašanja ili razvoja djeteta. Zatim postoji treća razina koja uključuje savjetovanje roditelja čija djeca imaju blaže teškoće u ponašanju, dok je četvrta razina savjetovanje za djecu s težim problemima u ponašanju. Peta razina programa uključuje pružanje intenzivne podrške obiteljima koje se nose sa složenim problemima (Triple P, 2018., prema Majdak i Kozjak, 2021.).

Chu i sur. (2015.) proveli su istraživanje o efikasnosti programa za roditelje adolescenata. Program se održao u 8 susreta, a rezultati su se uspoređivali s kontrolnom grupom. Roditelji koji su sudjelovali u programu, u odnosu na one koji su bili u kontrolnoj grupi, iskazuju da primjećuju da imaju više roditeljskih znanja i vještina, da imaju više samopouzdanja povezanog s načinom roditeljstva te navode da imaju bolju kvalitetu obiteljskih odnosa sa znatno manje konfliktnih situacija s adolescentima. Također, adolescenti čiju su roditelji sudjelovali u programu, iskazuju manje problema u ponašanju.

Edukativne radionice o rješavanju sukoba mogu se organizirati za roditelje u školama, kako bi roditelji stekli znanja o konstruktivnom rješavanju sukoba i ta znanja primijenili u obitelji i tako postavili dobar primjer za svoju djecu. Ako bi roditelji posjedovali znanja o prirodi sukoba i strategijama rješavanja istih, mogli prepoznati znakove destruktivnog rješavanja sukoba te bi stečenim kompetencijama poticali djecu da odabiru alternativa rješenja za rješavanje sukoba na zdrav način (Ayas i sur., 2010.).

U Republici Hrvatskoj razvijeni su brojni programi podrške roditeljstvu, ali i dalje postoji velika potreba za razvojem novih programa podrške roditeljstvu i za većom dostupnosti postojećih (Pećnik i Dobroćić, 2019.; Majdak i Kozjak, 2021.).

7.2. Strategije za adolescente

Preduvjet za ostvarivanje kvalitetnih međuljudskih odnosa je posjedovanje vještina konstruktivnog rješavanja sukoba, slušanja, pružanje podrške i razumijevanja (Cummings, Davies i Campbell, 2001., prema Hare, Miga i Allen, 2009.). Ako su tijekom djetinjstva roditelji bili osjetljivi na dječje potrebe i odgovarali na potrebe djeteta u određenoj razvojnoj fazi, to dijete je vrlo vjerojatno razvilo emocionalnu sigurnost i socijalne kompetencije, ali ukoliko je dijete odrastalo u toksičnom obiteljsko okruženje manje je vjerojatno da će razviti potrebne kompetencije za ostvarivanje kvalitetnih međuljudskih odnosa (Cummings i Cummings, 2002, prema Svilar Blažinić, 2014.).

U Republici Hrvatskoj, Zavod za školsku i sveučilišnu medicinu prati psihofizički razvoj djeteta. Stručnjaci školske medicine procjenjuju jesu li zadovoljene razvojne potrebe djeteta, a ukoliko nisu zadovoljene i postoje sumnje na određene smetnje, zahtijevaju se brze intervencije, informacije i programi psihosocijalne podrške (Klarin i Posavec 2016.). Osim što se provode različiti preventivni i specifični programi usmjereni na očuvanje mentalnog i fizičkog zdravlja, sve češće se provode edukacije o reproduktivnom i mentalnom zdravlju, spolnim odnosima i rizičnim ponašanjima (Klarin i Posavec 2016.).

Stručnjaci koje se bave školskom i adolescentskom medicinom prepoznaju adolescente kao izrazito ranjiv dio populacije (Klarin i Posavec 2016.). Graovac (2010.) navodi da je terapijska intervencija u adolescenciji potrebna onda kada razvojni procesi poprime neželjeni tijek. U sklopu ambulanti školske medicine važan segment rada je savjetovaništvo. Ukoliko se utvrdi određena poteškoća, stručnjaci u savjetovaništva pružaju psihosocijalnu podršku (Klarin i Posavec 2016.). Prema podacima Zavoda za školsku medicinu adolescenti se najčešće u savjetovanište javljaju radi problema s mentalnim zdravljem i pitanjima u vezi spolnog i reproduktivnog zdravlja (Klarin i Posavec 2016.).

U školama se mogu provoditi brojne aktivnosti vezane uz strategije rješavanja sukoba, što bi adolescentima pomoglo da se socijaliziraju i prilagode promjena koje doživljavaju. Učenici bi kroz radionice mogli razvijati kompetencije za rješavanje sukoba, a stečene kompetencije mogli bi upotrijebiti i u drugim aspektima života (Ayas i sur., 2010.)

Važna činjenica je ta da je unutarnje modele moguće mijenjati. Iako je svako novo iskustvo interpretirano na temelju prethodnih iskustava, svaka nova interakcija s potencijalnom figurom privrženosti može pozitivno djelovati na osobu odnosno promijeniti stavove osoba mogućnosti oslanjanja na druge. Osobe koje su nepovjerljive prema drugima odnosno nesigurno privržene često mogu osjećaj sigurnosti aktivirati kroz iskustvo s podržavajućom figurom privrženosti. Partneri i partnerice su često te osobe koje omogućavaju promjenu kod nepovjerljive osobe. U dječjoj dobi, osoba je ovisna o roditeljima, a ulaskom u odraslost i partnerske odnose stvara se međuovisni odnos. Ukoliko je taj odnos siguran i pouzdan, onda je dobra

podloga za promjenu nesigurnog partnera i pozitivno utječe na njega (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2006.). Posebnost partnerskih odnosa je međuovisnost. Vizija koju imamo o partneru, njegove riječi i djela snažno utječu na naše osjećaje i postupke (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Nadalje, brojna istraživanja dokazala su da postoji povezanost između ljubavnih veza adolescenata i njihove opće dobrobiti, odnosno da adolescenti koji su u ljubavnim vezama lakše formiraju vlastiti identitet i imaju manje poteškoća pri psihološkoj prilagodbi (Bouchey 2007.; Braithwaite, Delevi i Fincham 2010.; Shaffer Hund i Furman 2009., prema Viejo i sur., 2015.). Djevojke i mladići koji su ostvarili kvalitetne emocionalne odnose u adolescenciji imaju više samopouzdanja i zadovoljniji su sobom nego adolescenti koji nisu stupili u romantični odnos (Viejo i sur., 2015.). Ulazak u romantične veze u adolescenciji mladima pruža znanja o lijepom ponašanju i suradnji, jer adolescenti ulaze u odnos s osobama koje imaju drugačije potrebe nego oni (Berk, 2008.). Zdrav i blizak emocionalan odnos potiče razvoj empatije, osjetljivosti, socijalne podrške i identiteta (Connoloy i sur., 1999.; Furman, 2002., prema Berk, 2008.).

8. Zaključak

Obitelj i obiteljska atmosfera u kojoj dijete odrasta utječu na emocionalni, kognitivni i socijalni razvoj djeteta (Wagner Jakab, 2008.). Roditelji imaju dvojak utjecaj na razvoj djeteta, oni svojoj djeci prenose osobine putem gena i na njih utječu stvarajući im manje ili više poticajnu okolinu (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Stabilni bračni odnosi i kvalitetni odnosi na relaciji roditelj-dijete pozitivno utječu na razvoj djeteta, dok toksična obiteljska okolina povezana s povećanom stopom sklapanja adolescentskih brakova, ali i stopom razvoda brakova (Heubusch, 1998.). Postoje minimalni uvjeti koji bi trebali biti zadovoljeni u djetetovom obiteljskom okruženju, kako bi se ono razvilo u emocionalno zdravu i društveno prilagođenu osobu. Neki od tih uvjeta su uspostava bliske i tople emocionalne veze sa skrbnikom, kroz koju će dijete učiti primjereno izražavati emocije te prepoznavati i svoje i tuđe emocije (Izard, 2002., Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Emocionalno poučavanje, kvalitetna interakcija između članova obitelji te između roditelja i djeteta i zdrave rasprave

stvaraju podlogu za razvoj djetetovih emocija i oblikovanje njegove ličnosti (Salovey, Mayer, Caruso, 2000.; Vučenović, 2009, prema Vučenović, Takšić i Hajncl, 2014.).

Istraživanja koja se bave proučavanjem utjecaja odnosa roditelj-dijete na romantične veze adolescenata kao okvire istraživanja uzimaju teoriju socijalnog učenja i teoriju privrženosti. (Kan i sur., 2007.). Teorija privrženosti nalaže da rana iskustva djece s primarnim skrbnicima oblikuju radne modele kod djece, koje onda oni koriste u drugim bliskim odnosima u životu (Bowbly, 1969., prema prema Kan i sur., 2007.). Teorije socijalnog učenja objašnjava da djeca uče razne obrasce ponašanja kroz promatranje i imitiranje odraslih, koji se nalaze u njihovoj okolini. Prvi modeli od kojih djeca su upravo roditelji odnosno skrbnici (Bandura, 1977., prema Batinić, 2017.). Ako su djeca izložena roditeljskim sukobima, ona promatraju posljedice tih sukoba te ih pamte i prema njime grade sliku o sukobu u partnerskom odnosu

Romantični tj. ljubavni odnosi dobivaju na važnosti prilikom ulaska u adolescenciju, a obrasci ponašanja u ljubavnim vezama u adolescenciji su osnova prema kojoj će pojedinci oblikovati odnose s partnerima u razdoblju odraslosti (Richards, Crowe, Larson i Swar, 1998.; Furman & Shaffer, 2003., prema Hare, Miga i Allen, 2009.). Kako bi adolescenti ostvarili kvalitetne emotivne odnose, moraju znati konstruktivno rješavati sukobe, tj. biti sposobni pružati podršku, razumijevanje, postizati kompromise i rješavati probleme (Cummings, Davies i Campbell, 2001., prema Hare, Miga i Allen, 2009.). Interpersonalne vještine adolescenti su učenjem po modelu, usvajali kroz djetinjstvo, promatranjem i imitiranjem odraslih (Bandura, 1977., prema Batinić, 2017.).

Razvijeni stilovi privrženosti utječu na kvalitetu romantičnog odnosa, njegovo trajanje, ali i očekivanja koje osobe imaju od partnera. Osobe sa sigurnom privrženošću, konflikt ne smatraju prijatnom, jer se smatraju voljenima i imaju povjerenja u partnera, te lakše priznaju da postoji problem i lakše ga zajedno s partnerom rješavaju. Dok osobe koje su razvile nesigurnu privrženost teže rješavaju sukobe i izbjegavaju konstruktivno rješavanje problema (Hazan i Shaver, 1987, prema Blažeka Kokorić i Gabrić, 2009.).

Djeca koja su odrastala u nestabilnom obiteljskom okruženju ranije ulaze u romantične i seksualne odnose te češće doživljavaju nasilje u intimnim vezama (Amato i Booth,

2001.; Amato i Patterson, 2017.;Cheshire, 2019; Cui, 2016.; Goldberg, 2019., prema Halpern-Meekin i Turney, 2020.).

Roditeljski sukobi mogu negativno, ali i pozitivno utjecati na adolescente. Ukoliko roditeljski sukobi nisu agresivni te se problem rješava dogovorom i razgovorom, djeca iz tog primjera mogu učiti konstruktivno rješavati sukobe. A ukoliko su sukobi roditelja destruktivni, povećava se vjerojatnost pojave emocionalnih i psihičkih problema te problema u ponašanju (Davies i sur., 2002., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.).

Djeca razvedenih roditelja imaju negativniji stav prema braku i pozitivniji stav prema razvodu, stoga često kao rješenje bračnih problema vide razvod braka (Amato, 1996.; Axinn i Thornton, 1996.; Trent i South, 1992., prema Collins i sur., 2009.). Djeca razvedenih roditelja imaju dvostruku veću šansu da njihov brak završi razvodom, a taj se rizik povećava ukoliko su roditelji oba partnera razvedeni, takva pojava se naziva međugeneracijski prijenos razvoda (Hetherington i Elmore, 2004., prema Batinić, 2019.).

Roditelji imaju utjecaj na razvoj djeteta, pa tako i na njegove odnose u adolescenciji i odrasloj dobi. Razvijeni stilovi privrženosti se mogu mijenjati, a često nesigurno privržene osobe mogu osjećaj sigurnosti aktivirati kroz iskustvo s podržavajućom figurom privrženosti (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2006.). Iako roditelji imaju snažan utjecaj na adolescenta, partneri jednako tako mogu utjecati na djela i osjećaje mladih (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.).

9. Literatura

1. Ajduković, M., Kregar Orešković, K. i Laklija, M. (2007.). Značaj teorije privrženosti za konceptualizaciju javne skrbi za djecu. *Ljetopis socijalnog rada*, 14 (1), 93-118.
2. Ayas, T., Deniz, M., Kağan, M., i Kenç, M. F. (2010.). An investigation of conflict resolution strategies of adolescents. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 3545–3551.

3. Amato, P.R. i DeBoer, D.D. (2001.). The transmission of marital instability across generations: Relationship skills or commitment to marriage? *Journal of Marriage and Family*, 63, 1038-1051
4. Antičević, V., Britvić, D. i Jokić-Begić, N. (2018.). Stilovi privrženosti i seksualnost: doprinos roda, dobi i statusa partnerske veze. *Socijalna psihijatrija*, 46 (2), 125-141.
5. Batinić, L.(2019.). *Doprinos iskustava iz primarne obitelji obaju partnera kvaliteti intimne veze u mladoj dobi*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.
6. Berk, L.E. (2008.). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
7. Blažeka Kokorić, S. i Gabrić, M. (2009.). Razlike u ljubavnim vezama studenata sa sigurnim i nesigurnim stilovima privrženosti. *Ljetopis socijalnog rada*, 16 (3), 551-572.
8. Chu, J.T.W., Bullen, P. i Farruggia, S.P. (2015.). Parent and Adolescent Effects of a Universal Group Program for the Parenting of Adolescents. *Prev Sci* 16, 609–620.
9. Collins, W. A., Welsh, D. P., & Furman, W. (2009.). Adolescent romantic relationships. *Annual review of psychology*, 60, 631–652.
10. Cui, M., Fincham, F. D. i Pasley, B. K. (2008.). Young adult romantic relationships: The role of parent's marital problems and relationship efficacy. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34 (9), 1226-1235.
11. Čavarović-Gabor, B. (2008.). Povezanost razvoda braka roditelja i simptoma traume kod djece. *Ljetopis socijalnog rada*, 15 (1), 69-91.
12. Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006.). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing tehnička knjiga
13. Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (1995). Utjecaj bračnog i emocionalnog sklada roditelja na školski uspjeh i ponašanje djece. *Društvena istraživanja*, 4 (4-5 (18-19)), 627-639.
14. Galić, S. (2014.): Promjene u obiteljskoj dinamici nakon pojave kronične bolesti pojedinog člana obitelji. U: Brajša-Žganec, A., Lopižić, J., Penezić, Z.

- (ur.): Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva. (str. 419-434). Naklada Slap.
15. Graovac, M. (2010.). Adolescent u obitelji. *Medicina Fluminensis*, 46 (3), 261-266.
 16. Halpern-Meekin, S., & Turney, K. (2022.). Family Instability and Adolescent Relationships: The Role of Parental Relationship Churning. *Youth & Society*, 54(5), 730–765
 17. Hare, Amanda & Miga, Erin & Allen, Joseph. (2009.). Intergenerational Transmission of Aggression in Romantic Relationships: The Moderating Role of Attachment Security. *Journal of family psychology : JFP : journal of the Division of Family Psychology of the American Psychological Association (Division 43)*. 23. 808-18.
 18. Heubusch, K. (1998). Divorced from reality – divorce and its effects on children are better when conflict ends and a healthier home is established, University of Michigan research. *American Demographics*
 19. Kamenov, Ž., Jelić, M. i Lotar Rihtarič, M. (2014.). Uloga privrženosti u bliskim odnosima tijekom adolescencije i odrasle dobi. U A. Brajša-Žganec, J. Lopižić i Z. Penezić, (Ur.) *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva*. Hrvatsko psihološko društvo, Naklada Slap, str. 203-238.
 20. Kaye, K., Day, R.D., Hair, C.E., Anderson Moore, K., Hadley, A.M., Orthner, D.K. (2009.). Parent Marital Quality and the Parent-Adolescent Relationship: Effects on Sexual Activity Among Adolescents and Youth. *Marriage and Family Review*, Volume 45, Issue 2/3.
 21. Kim, H. K., Pears, K. C., Capaldi, D. M., & Owen, L. D. (2009.). Emotion dysregulation in the intergenerational transmission of romantic relationship conflict. *Journal of Family Psychology*, 23(4), 585–595.
 22. Klarin, M., Penezić, Z. i Šimić Šašić, S. (2014.). Socijalizacijski utjecaj roditelja i vršnjaka u djetinjstvu. U A. Brajša-Žganec, J. Lopižić i Z. Penezić, (Ur.) *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva*. Hrvatsko psihološko društvo, Naklada Slap, str. 101-124.

23. Majdak, M. i Kozjak, V. (2021.). Važnost pružanja stručne podrške roditeljima: evaluacija programa Škole za roditelje. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 57 (2), 150-171.
24. Pećnik, N., & Dobrotić, I. (2019.). Usluge podrške roditeljstvu u Hrvatskoj: Potrebe roditelja i postojeći programi. *Socijalno-demografska reprodukcija Hrvatske*, 125-152.
25. Rucevic, S. i Mihalj, I. (2013.). Privrženost u adolescenciji - odnos kvalitete, stilova i dimenzija privrženosti: Usporedba djevojaka i mladića. *Psihologijske teme*, 22 (1), 69-91.
26. Stefanović Stanojević, T., Vidanović, S. i Anđelković, V. (2010.). Privrženost, agresivnost i potreba za traženjem uzbuđenja u adolescenciji. *Ljetopis socijalnog rada*, 17 (1), 71-92.
27. Svilar Blažinić, D. (2014.): Partnerski odnosi, obitelj i roditeljstvo u suvremenom društvu. U A. Brajša-Žganec, J. Lopižić i Z. Penezić, (Ur.) *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva*. Hrvatsko psihološko društvo, Naklada Slap, str. 23-37
28. Štalekar, V. (2010.). Dinamika obitelji i prvi teorijski koncepti. *Medicina Fluminensis*, 46 (3), 242-246.
29. Viejo, C., Ortega-Ruiz, R., i Sánchez, V. (2015.). Adolescent love and well-being: the role of dating relationships for psychological adjustment. *Journal of Youth Studies*, 18(9), 1219–1236.
30. Vučenović, D., Hajncl, Lj., Takšić, V. (2014.). Razvoj emocionalne inteligencije u obiteljskom okruženju i utjecaji emocionalne inteligencije na smanjenje poteškoća u ponašanju. U A. Brajša-Žganec, J. Lopižić i Z. Penezić, (Ur.) *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva*. Hrvatsko psihološko društvo, Naklada Slap
31. Wagner Jakab, A. (2008.). Obitelj - sustav dinamičnih odnosa u interakciji. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44 (2), 119-128.
32. Zloković, J. (2012.). Obiteljska kohezija i pozitivna komunikacija u funkciji osnaživanja suvremene obitelji - Prinos istraživanju pedagoških aspekata odnosa u obitelji. *Školski vjesnik*, 61. (3.), 265-288.